

Қ.А. Шолпанқұлова 

Аға оқытушы

М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,

Тараз Қазақстан

sholpankulova1980@msil.ru

## МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚОҒАМ ҚАЙРАТКЕРІ – НӘЗІР ТӨРЕҚҰЛОВ

*Аңдатпа.* Мемлекет және қоғам қайраткері Нәзір Төреқұлов қоғамдық және саяси өміріміздің әр саласында еңбек етіп, сол арқылы әрқайсысының түптің түбінде ұлттық тәуелсіздігімізге қол жеткізуге әрекет жасағандығын аңғарамыз. Н.Төреқұловтың қазақтан шыққан тұңғыш кәсіби, білікті дипломат, елші болғандығын және оның есімі сол кезде, көзі тірісінде-ақ халықаралық деңгейде танылғандығын, жоғары бағаланғандығын бүгін үлкен мақтанышпен айтуға тиістіміз. Нәзір Төреқұлов азабы мен абыройы қатар түсіп жатқан, қатал да қатыгез тағдыр кеітті. Оның өмір жолына қарап отырсақ, қоғамдық және саяси қызметінің барлық белестерінде алдымен ұлтына, туған халқына аянбай көмек беруге ұмтылғанын көреміз. Керек болса, осы мақсатта қолына қалам алып ғылыммен, әдебиетпен және журналистік қызметпен де айналысты. Соның арқасында қазақ әдебиеті мен өнері үшін, қазақ тіл ғылымы мен баспасөзі үшін, бір сөзбен айтқанда, жалпы қазақ тарихы мен руханияты үшін қаншама құнды дүниелер жазып тастап кетті.

*Тірек сөздер:* Мемлекет, қоғам, қайраткер, ұлт, қазақ, тәуелсіздік, дипломат.

**Кіріспе.** Назір Төреқұлов-кеңестік партия және мемлекет қайраткері, дипломат, журналист, филолог. Білімі аяқталмаған жоғары экономикалық, өйткені 1916 жылы ұлт-азаттық қозғалысына қатысқан кезде ол Г.В.Плеханова атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінің экономика факультетінде оқыды. Батыс майданда, содан кейін Торғай облысында Бүкілресейлік земство одағында нұсқаушы болып жұмыс істеді. 1917 жылдан солшыл Социалистік революционерлер партиясының қатарына қосылды. 1918 жылы Қоқан Кеңесі атқару комитетінің хатшысы болып тағайындалды. 1918 жылы қыркүйекте Коммунистік партияның мүшесі болды, Қызыл Армия қатарына қызмет етуге өз еркімен жазылды, Түркістандағы атқыштар армиясының саяси басқармасының бастығы болып

тағайындалды. Осы сәттен бастап оның революциялық және партиялық мансабының қарқынды өсуі басталды. Сонымен қатар, Төреқұловтың публицистикалық таланты өркендеді, ол өзін мәдени-бұқаралық және ағартушылық жұмыстардың көрнекті ұйымдастырушысы ретінде көрсетті. Қоқан совдеп мүшесі бола отырып, ол өзінің «Халық газеті» баспа органын құруға белсенді қатысады, Түркістан Компартиясы ОК органының "Инкилоб" журналының бірінші нөмірін шығаруды ұйымдастырады. Осы және басқа басылымдардың редакция алқасының мүшесі ретінде ол аударманың сапасын көп өңдеп, бақылап қана қоймай, олардың беттерінде үнемі жарияланып отырады. Сол кездің өзінде оның мақалалары түсініктің тереңдігімен,

аналитикалығымен және керемет стилімен ерекшеленді [2].

1918 жылдың көктемінде Қоқан совдеп ревкомының хатшысы болып сайланған Нәзір Төреқұловтың билік басына көтерілуі шынымен де қарқынды болды. Үш жылдан кейін ол партиялық және мемлекеттік иерархияның ең жоғарғы сатысында болды, 1921 жылы мамырда Түркістан қаласының төрағасы, РКП (б) Орталық Азия бюросының мүшесі және Түркістан майданының реввоенсоветінің мүшесі болды. Осы уақыт ішінде ол Скобелево қаласының Облыстық ревком Төралқасының мүшесі, Түркістандағы ат әскері саяси басқармасының бастығы, Түркістанның ағарту комиссары, Түркістан КП ОК жауапты хатшысы, бірқатар газет-журналдардың редакторы, соның ішінде «ағарту және коммунистік мәдениет хабаршысы» болды. 1920 жылы облыстық мұсылман бюросының органы "Истракюн" (Ташкент) газетінің редакторы, 1920-1921 жылдары Түркістан Автономиялық Кеңестік Социалистік Республикасын халық ағарту комиссары.

Шын мәнінде, Түркістан басшыларының бірі бола отырып, Н.Төреқұлов осы кең республиканың әртүрлі аймақтарына жиі барып, жергілікті жерлерде жаңа билік алдында туындайтын мәселелердің мәнін түсінуге тырысты, ол түрлі съездерде сөз сөйледі, жиналыстар мен митингілерде жұмысшылармен кездесті. Сонымен қатар, ол басынан бастап өзі үшін Халық басшысының маңызды қасиеттерінің бірі-бұқараның дауысын тыңдау және әр адамға мұқият болу қабілеті екенін білді. Оның тыныш үні мен өзгермейтін саяси дұрыстығы келушілер оған өз жанын төгуден ұялмайтын жағдай туғызды.

1922 жылдан 1928 жылға дейін Шығыс халықтары орталық баспасының басқарма төрағасы (Центроиздат), Шығыс баспасын басқарды. Бүкілодақтық Шығыстану ғылыми қауымдастығы Төралқасының мүшесі. КСРО халықтарының орталық баспасының басқарма төрағасы ретінде ол ағартушылық пен кітап ісін дамыту үшін көп жұмыс жасады. Ол орыс және түркі тілдеріндегі кітаптарды редакциялады, жеке басылымдар 1928 жылы маусымда Орталықтандырылған басылымның бес жылдығына арналған мерейтойлық отырыста алғысөздерімен шығарылды, оның төрағасы мақтанышпен атап өтті: «...Орталықтандыру Одақтың әртүрлі ұлттарының миллиондаған долларлық массасын кеңестік мәдениетке енгізуді бастады және қысқа мерзім ішінде басқа елдер мүлдем білмейтін кітап өнімдерінің негізін қалады. Бес жыл ішінде ол 50-ден астам ұлт тілдерінде 59 959 713 оқу, ғылыми-көпшілік, қоғамдық-саяси, көркем, ауыл шаруашылығы және басқа да әдебиеттер шығарды. Мерзімді емес басып шығаруды құрумен, нығайтумен және дамытумен қатар, орталықтандыру ұлттық мерзімді басылымдарды құру, жақсарту және тарату мәселелеріне үлкен көңіл бөледі. Қазіргі уақытта олар 12 тілде 21 мерзімді басылым шығарады деп айту жеткілікті» [3].

**Зерттеу шарттары мен әдістері.** Нәзір Төреқұлов Түркі жазуларын романизациялау мәселесімен айналысқан, түркі әліпбиін романизациялау жобасының авторы, Жаңа түркі әліпбиінің жобасын ұсынды (1923-1928). Ол сондай-ақ 1-ші Бүкілодақтық түркология конгресінің белсенді қатысушысы болады (Баку, 1926). Жалпы, Нәзір Төреқұлов өзін ірі филолог ретінде көрсетті. Ол «орыс-өзбек тілінің

элеуметтік-саяси сөздігінің» авторы (Ташкент, 1922). Сондай-ақ түркі жазуларын романизациялау мәселесімен айналысты, түркі әліпбиін романизациялау жобасының авторы болды, осы мәселеге «Ұлттар өмірі», «Жаңа Шығыс» журналдарындағы бірқатар мақалаларды арнады. Нәзір Төрәқұлов алғашқы редакторлардың бірі, Мәскеудегі баспаның негізін қалаушылардың бірі, Шығыс халықтарының Орталық баспасын басқарды.

20-шы жылдары жарияланған өзбек газеттері мен журналдарының жиектерінде оның публицистикалық мақалаларын ғана емес, сонымен қатар «Дервиш» бүркеншік атымен жарияланған өлеңдерін де табуға болады. Нәзір Төрәқұлов тағы бір талантқа ие болды – ол суретшілік таланты. Оның бірнеше қарындаштары мен суреттері сақталған. Бұл аңызға айналған адам өзін-өзі тәрбиелеуден жалықпады. Бұл жарқын, жігерлі, жас, харизматикалық қайраткерді ел басшылығы байқамай қалуы мүмкін емес еді. 1922 жылы қазанда ол Мәскеуге Шығыс халықтарының орталық баспасының (орталықтандыру) басқарма төрағасы қызметіне ауыстырылды. Төрәқұлов өзінің жаңа жұмысының маңыздылығын және баспагердің, редактордың, ағартушының, публицисттің, ғалым – лингвистің барлық күш – жігері мен талантын жақсы түсінді. [4].

Жоғарыда айтқанымыздай, Орталық басылымды басқара отырып, Төрәқұлов Шығыс халықтары институтында оқытушылық жұмыс жүргізді және басқалармен қатар Наркоминдель резервіне енгізілді. Кәрім Хакімовті Арабияда жартылай өкіл ретінде ауыстыру қажеттілігі туындаған кезде, Нәзір Төрәқұловтан басқа жақсы кандидатура

табылмады. 1925 жылы өткен I Бүкілодақтық мұғалімдер съезінде ол «ұлттық мәселе және мектеп» тақырыбында баяндама жасап, онда ұлттық мәдени-ағарту мекемелерінің, өңірлерде ұлттық мектептер үшін ғимараттар салудың, әйелдер жалпы мектептерде оқи алмайтын ұлттық республикаларда және облыстарда әйелдер білімін дамытудың проблемаларын көтерді, арнайы кәсіптік техникалық және ауыл шаруашылығы мектептерін құру және т.б. бұл мәселелер делегаттардың мақұлдауымен съезд қарарына енгізілді. Айта кету керек, Нәзір Төрәқұлов Кеңес өкіметі орнағаннан кейін дінге қиғаш қараған басшылардың көпшілігінен айырмашылығы, исламның адамзат тарихына әсері туралы ойлады. Оның демалыс күнін жексенбіден жұмаға ауыстыру туралы Қаулыға қол қою туралы шешімі ғана оның азаматтық батылдығын көрсететін шара болып табылады. Сондай-ақ, жиырмасыншы жылдардың басында Төрәқұлов Құрбан айттың үш күнін – Құрметті мұсылман мерекесі – демалыс деп жариялаған жарлық шығарды [5].

«Халық газетін» ұйымдастырып, елдің қоғамдық-саяси өміріне белсенді қатысты. 20 жыл Кеңес өкіметіне қызмет етіп, бірнеше рет қазақ және ислам мүдделерін қорғады. Бұл ҚР ҰҒА академигі Рахманқұл Бердібайдың жазбасының дәлелі: «Кеңес өкіметі орнағаннан кейін басшылық лауазымдар дін мәселелерінен бас тартты. Бірақ Төрәқұлов басынан бастап діннің адамзат тарихы үшін маңыздылығын терең түсінді, сондықтан олардың қатарында болмады, діннің қадір-қасиетін жоғары бағалады. Біз оның көптеген мақалалары мен баяндамаларынан оның бұл туралы өткір

түсіндірмелерін көреміз. «Ислам және коммунизм» мақаласында Нәзір исламның пайда болу тарихы, діннің арқасында ұлттар мен ұлыстардың бірігуі, адамның ар-ожданы мен еркін сенімінің шегін белгілеу туралы баяндайды».

Большевик бола отырып, ол Алаш зиялыларымен жылы қарым-қатынаста болды және ол ешқашан ұлттық мүдделерден бөлінбеді. 1917 жылдан бастап Әлихан Бөкейхановпен хат алмасып, оның тапсырмаларын орындады. Нәзір большевиктер қатарына Алаш үкіметі құрылған кезде ғана кірді. Кеңес үкіметін Бөкейханов басқарған топ мойындағаннан кейін Нәзір олармен бірінші болып байланыс орнатты.

**Зерттеу нәтижелері.** Бүгінде елімізде қоғамның тарихи санасын жаңғырту бойынша мақсатты жұмыстар жүргізілуде. Тек өз халқың мен еліңнің тарихын біле отырып, өткен ғасырдың соңында алынған Тәуелсіздіктің ерекше құндылығын түсіне бастайсың. Қазақ халқының тарихы еліміздің бостандығы мен тәуелсіздігі үшін күрес ешқашан тоқтамағанын көрсетеді. Бұл ғасырлар бойғы күресте XIX және XX ғасырлар тоғысындағы ұлттық зиялы қауым өкілдері де маңызды рөл атқарды. Қазақ басқарушы элитасының, ғылыми және шығармашылық зиялы қауымның өкілдері қазақ мемлекеттілігінің негізін қалады, Орта Азияны ұлттық-аумақтық межелеу және қазақ жерлерін біріктіру процесіне белсенді қатысты [11].

Көрнекті қайраткер Н.Төреқұловтың мұрасы мұнымен шектелмейді, біз оның жекелеген тұстарына ғана тоқтала алдық. Оның мұрасын Қазақстан мен Орта Азияның тарихы бойынша XX ғасырдың алғашқы жартысындағы күрделі

деректанулық аспектіде қарастыру қазіргі тарихтың өзекті мәселесі деп білемін.

Көптеген талантты ғалымдар, қоғам және мемлекет қайраткерлері қуғын-сүргінге ұшырап, есімдері көпке дейін белгісіз болып келді. Бұл ұлт ой-санасының жетілуі мен дәстүр сабақтастығына орасан зиянын тигізді. Ұлт дамуының күретауыры – рухани салада «ақтандық» беттер көбейді. Осы қиянат ұзақ жылдарға созылып, тәуелсіздік алғаннан кейін ғана тарихтан өздеріне тиесілі бағасын ала бастады. Солардың бірі-қоғам және мемлекет қайраткері, қазақтар шыққан тұңғыш кәсіби дипломат Н.Төреқұлов.

Отандық дипломатының, бұл күндері жиі айтылып жүрген дала дипломатиясының тамыры тереңде жатыр, яғни дала дипломатиясының тарихы мемлекетіміздің қалыптасу тарихымен тығыз байланысты. Осыдан бес ғасыр бұрын құрылған Қазақ Ордасына кең байтақ жерімізді, әскери күшін, саудасаттық қатынасын сақтап-қорғау оңайға түскен жоқ. Халқымыз осы жолда талай қанды қырғынды, жойқын соғысты басынан кешірді. Бұл ретте ел тыныштығын сақтаудың кепілі мемлекетімізге көршілерімен бейбіт қарым-қатынас жасау екені белгілі. Сондықтан Қазақ Ордасын құрып көш бастаған Қасым хан, Тәуекел хан, Есім хан, Абылай хан мен Әбілқайыр хан, Төле би, Қазыбек би, Әйтеке би қашанда сыртқы саясатты тиімді жүргізуге мән берген. Елдестіремек елшіден деп ой түйген көсемдеріміздің Ресей мен Қытайға елшілер жіберіп, дипломатиялық қарым-қатынас жасағанын дәлелдейтін құжаттар аталмыш мемлекеттердің мұрағаттарында сақтаулы. Небір күрделі кезеңді басынан

кешірген халқымыз бүгінде егемендігін алып, дербес сыртқы саясатын жүргізіп отыр. Осы аралықта ұлтымыз арасынан талай тарихи тұлғалар, ақыл-ой алыптары өсіп шықты. Олардың үлкен шоғыры кешегі кеңестік дәуірде ғұмыр кешті.

...Солардың бірі – көрнекті мемлекет қайраткері, дипломат һәм ағартушы Н.Төрехұлов екені бәрімізге белгілі.

Н.Төрехұловтың мемлекеттік биік лауазымды қызметімен қатар дипломатиялық мұрасын ғылыми тұрғыдан зерттеу бүгінгі болашақ ұрпақтың еншісінде.

Нәзір Төрехұлов алыптар тобының бірі болды, ол қаншалықты қысымға ұшыраса да, халықтың рухани қазынасын және еуропалық өркениеттің бесігінде тербелген өлмес рухты көрсетті. Ол өзінің ерекше өмір салты үшін де, шығармашылық мұрасы үшін де есте қалды. Н. Төрехұлов полиглот ғалымы болғандықтан, оның мұрасы кең аумақты қамтиды. Ол қоғам қайраткері, дипломат, корреспондент, әдебиеттанушы, журналист, ғалым, баспагер, жалынды публицист, сыншы, ақын. Қоғам қайраткерінің осы баға жетпес мұрасы туралы алғашқы іргелі идеяларын айтқан ғалымдарымыздың бірінің үлкен жұмысын атап өтпеу мүмкін емес, деп жазды мақалалар. Ол барлық қазақстандық журналистердің ұстазы, еңбекқор, көрнекті әдебиеттанушы, филология ғылымдарының докторы, профессор Темірбек Қожекеев болды. 80-ші жылдардың аяғы мен 90-шы жылдардың басында ғалым бұл тақырыпты терең және жан-жақты зерттеді.[10]

Н.Төрехұловтың қазақтан шыққан тұңғыш кәсіби, білікті дипломат, елші болғандығын және оның есімі сол кезде,

көзі тірісінде-ақ халықаралық деңгейде танылғандығын, жоғары бағаланғандығын бүгін үлкен мақтанышпен айтуға тиістіміз. Бұл биік дәрежеге Н.Төрехұлов үлкен белестерден өтіп келді.

**Зерттеу нәтижелерін талқылау.** Нәзір Төрехұлов қысқа ғұмыры ұрпаққа ұлағат, өшпес өнеге. 1892 жылы өмірге келіп, қылшылдаған 45 жасында жаланың құрбаны болған дарынды тұлға Нәзір сынды ел ардағының атқарған қызметі де, тындырған ісі де толағай. Жиырмамыншы жылдары Түркістан Орталық Атқару комитетінің төрағасы, Түркістан Коммунистік партияның бірінші хатшысы, Түркібюро мүшесі. Орта Азия бюро мүшесі, Халық ағарту комиссары сияқты білікті де жауапты қызметтер атқарды. 1928-1932 жылдар арасында Н.Төрехұловтың Кеңес Одағының Сауд Арабиясындағы Бас консулы, 1932-1936 жылдары өкілетті елшісі, Қарапайым қазақ баласының осыншалық дәрежеге көтерілуі қазақ елі мәртебесінің биік болғанын көрсетеді.

Нәзір Төрехұлов басылым бетінде сын мақалалары, өлеңдері, бірнеше ғылыми талдаулары жарық көрген. Осыдан-ақ, ол кісінің қайраткерлігі мен қаламгерлігі тең тұрған терең парасатын байқаймыз. Нәзір жайлы көп ғалымдар кітап жазып жатыр, жазыла бермек те.

Тарихи ірі тұлғаны түнектен арамызға оралтып қана қоймай, КСРО-ның Таяу Шығыстағы дипломатиясы тарихының тұтас бір қабатын жарқырата көрсете алғандығында. Осы орайда Қазақстанның Мәскеудегі елшісі қызметін жемісті атқарған Тайыр Мансұров оны ғылыми жұмыспен ойдағыдай ұштастыра білді, соның айқын айғағының бірі — Арабия түбегіндегі кеңестік дипломатияның аса қызғылықты беттерінің бірін қамтыған

осынау зерттеу» деп атап көрсетуі терең ойды, жоғары бағаны меңзейді.

Тайыр Мансұровтың Нәзір Төрешұлов жайындағы кітабы арқылы шетелдік оқырмандар ерді ғана емес, едді де танып отыр. Әйтпесе, айдаладағы араб азаматы Қазақстандай елді танымас еді.

Көнеден келе жатқан мынандай даналық сөз бар. «Тамыры терең ағаш қана жайқалып өседі» дейді. Сол айтқандай, біз де өткен тарихымызды, елдің келешегі үшін қызмет еткен арыстарымыз бен ардақтыларымызды білмей, алысқа бара алмаймыз.

**Қорытынды.** Нәзір Төрешұлов қазақ тарихында шын азаматқа тиісті барлық шарт-міндеттерді орындаған, шет елде ұзақ жыл елші болған бірінші қайраткеріміз. Бұған дейінгілердің өзі ауыз толтырып айтарлық болғаны үстіне жаңадан іргесі қаланып, әлемді тек мұнайымен ғана емес, рухани байлығымен аузына қаратқан Сауд Арабиясына СССР-дың елшісі болу әшейінгі кезекті қызмет емес еді. Бұл елге елші таңдаудың өзі үлкен саясаттың жемісі болатын. Бәрі де ескеріліпті. Әуелі -мұсылмандығы, содан ікейін -қабілеті, білім дәрежесі дегендердің ішінде СССР-ды мекендеген халықтардың, әсіресе, өз Несібесіне омыраулап қол созбай қағылып қала беретін қазақ халқының өкілі екені де ескерілді. Оның

үстіне Түркістан Автономиясында оқып, білім алғаны, қызмет істегені еске алынды. Нәзір арқылы Мәскеу қазақтарды риза қылды, Түркістанның қыбын тапты. Сонымен азаматымыз алып империяның өкілі ретінде шетелде қайраткерлік көрсетті.

Қазір бір жарым миллиардқа жеткен мұсылмандар ол кезде сан жағынан аз болып, Мекке мен Мединеге қажылыққа барғандар арқылы күн санап молайып, әсіресе, ғылым мен білімнің шыңына шыққандардың ислам дінін қабылдауы арқасында абыройы артуының арғы бастауында қазақ азаматы Нәзірдің пәрменді қайраткерлігі жатқанын біреу біледі, біреу білмейді.

Адам мен адамның сөйлесуі, мемлекет пен мемлекеттің жақындасуы, әрине, қолайлы сәтке ғана емес, соны ынғайластыра білетін елшіге байланысты. "Жауластырмақ — жаушыдан, елдестірмақ — елшіден" дейтін қазақ мақалы өмірден алынғанын Нәзір өзінің пәрменді ісімен айқын дәлелдеді. [14]

Елі үшін еңіреп өткен сондай біртума дарынның, көрнекті мемлекет қайраткерінің бір ғана халықтың немесе бір ғана республикалық емес, тұтас Орта азияның мақтанышы айналғаны мәлім.

#### Әдебиеттер тізімі

1. Жұмат, Ж. Ғибратты ғұмыр [Мәтін] / Ж. Жұмат. – Шымкент. 1995.
2. Мансұров, Т. Елші Нәзір Төрешұловтың арабия дастаны [Мәтін] / Т. Мансұров. - Мәскеу. 2001.
3. Бердібай, Р. Нәзірдің жұлдызы. Дипломат Нәзір Төрешұлов [Мәтін] / Р. Бердібай. - Алматы, Қазақстан, 1997. – 336 бет.
4. Тұрсын, Х. Түркістан (Қоқан) автономиясы: қалыптасуы мен күйреуі. Т.ғ.к. дисс. Авторефераты. - Алматы, 2001.
5. Құдайбердіұлы, Ш. Түрік, қырғыз-қасақ һәм хандар шежіресі [Мәтін] / Ш. Құдайбердіұлы. – Алматы: Қазақстан. - 1991.
6. Тынышбаев, М. История казахского народа [Текст] / М. Тынышбаев. – Алматы: Қазақ университеті. 1993.

7. Асфандияров, С.Д. История Казахстана (с древнейших времен) [Текст] / С.Д. Асфандияров – Алматы. Қазақ университеті. 1993.
8. Дипломат Нәзір Төрекұлов. Шығармалар [Мәтін] / құрастырған «Нәзір қорының» шығармашылық тобының мүшелері Ы.Ысмайылұлы. – Алматы. Қазақстан, 1997.
9. Мырзахметов М. Қазақ зиялысы Нәзір Төрекұлов. Шығармаларының көп томдық жинағы [Мәтін] / М.Мырзахметов. – Алматы: Ел шежіре. - 2007.
10. Құлымбетов, Е. Халқымыздың асыл перзенті. Шығармаларының көп томдық жинағы [Мәтін] / Е. Құлымбетов. – Алматы: Ел шежіре. - 2007.
11. Айтаханов, Қ. Асылдың қалған сынығы. Шығармаларының көп томдық жинағы [Мәтін] / Қ. Айтаханов. – Алматы: Ел шежіре 2007.
12. Тоқаев, Қ. Нәзір Төрекұлов хәм отандық дипломатия. Шығармаларының көп томдық жинағы [Мәтін] / Қ. Тоқаев. – Алматы: Ел шежіре 2007.
13. Рүстемов, Н. Нәзір Төрекұлов: арабия жылнамасының бір қыры. Шығармаларының көп томдық жинағы [Мәтін] / Н. Рүстемов. - Алматы: Ел шежіре 2007..
14. Бердияр Қ.Т. Нәзір Төрегұлұлының ата қонысы. Шығармаларының көп томдық жинағы [Мәтін] / Қ.Т. Бердияр. – Алматы: Ел шежіре. 2007.
15. Нәзір Төрекұлов шығармалары [Мәтін]. - Алматы, «Қазақстан», 1997.
16. Әлмашұлы, Ж. Нәзір Төрекұлұлы [Мәтін] / Ж. Әлмашұлы. – Алматы: Жеті жарғы. 1996 .

*Материал редакцияға 7.12.23 түсті*

**Қ.А. Шолпанқұлова** - Таразский региональный университет имени М.Х.Дулати, Тараз, Казахстан

#### ГОСУДАРСТВЕННЫЙ И ОБЩЕСТВЕННЫЙ ДЕЯТЕЛЬ НАЗИР ТОРЕКУЛОВ

**Аннотация.** Мы видим, что государственный и общественный деятель Назир Торекулов трудится во всех сферах общественной и политической жизни, тем самым, в конечном счете, предпринимая попытки добиться нашей национальной независимости. Сегодня мы должны с большой гордостью сказать, что Н.Торекулов был первым профессиональным, квалифицированным дипломатом, послом казахского происхождения, и его имя было признано и высоко оценено на международном уровне в то время, еще при жизни. Назир Торекулов постигла жестокая и жестокая судьба, в которой его боль и достоинство шли рука об руку. Глядя на его жизненный путь, мы видим, что на всех этапах его общественной и политической деятельности он сначала стремится к самоотверженной помощи своей нации, своему родному народу. С этой целью он также занимался наукой, литературой и журналистской деятельностью, взяв в руки ручку. Благодаря этому он написал много ценных вещей для казахской литературы и искусства, для казахской языковой науки и прессы, одним словом, для казахской истории и духовности в целом.

**Ключевые слова:** Государство, Общество, деятель, нация, Казах, независимость, дипломат.

**К.А. Sholpankulova** - M.Kh.Dulaty Taraz Regional University, Taraz, Kazakhstan

#### THE STATESMAN AND PUBLIC FIGURE NAZIR TOREKULOV

**Abstract.** We see that the statesman and public figure Nazir Torekulov is working in all spheres of public and political life, thereby, ultimately, making attempts to achieve our national independence. Today

we must say with great pride that N.Torekulov was the first professional, qualified diplomat, ambassador of Kazakh origin, and his name was recognized and highly appreciated internationally at that time, during his lifetime. Nazir Torekulov suffered a cruel and cruel fate, in which his pain and dignity went hand in hand. Looking at his life path, we see that at all stages of his social and political activities, he first strives for selfless help to his nation, his native people. To this end, he also engaged in science, literature and journalism, picking up a pen. Thanks to this, he wrote many valuable things for Kazakh literature and art, for Kazakh language science and the press, in a word, for Kazakh history and spirituality in general.

**Keywords:** State, Society, figure, nation, Kazakh, independence, diplomat.

#### References:

1. Zhumat, Zh. Fibratty ғұмыр [Instructive life] [Text] / Zh.Zhumat. - Shymkent. 1995.
2. Mansurov, T. Elshi Nәzir Tөреқұlovтың arabiya dastany [The Arabian saga of Ambassador Nazir Torekulov] [text] / T. Mansurov. - Moscow. 2001.
3. Berdibay, R. Nәzirdiң zhүldyzy.Diplomat Nәzir Tөреқұlov [The star of Nadir.Diplomat Nazir Torekulov] [Text] / R. Berdibay. - Almaty, Kazakhstan, 1997. - 336 p.
4. Tursun, H. Tүrkistan (Қоқан) avtonomiyasy: қалыптасу мен күйреуі [Autonomy of Turkestan (Kokand): formation and collapse.] Ph. D. diss. Abstract. - Almaty, 2001.
5. Kudaiberdiuly, Sh. Tүrik, қырғыз-қасақ һәм handar shezhiresi [Turkish, Kyrgyz-Chronicles of Kasak and Sam Khans] [text] /Sh. Kudaiberdiuly. - Almaty: Kazakhstan. - 1991.
6. Tynyshbayev, M. Istoriya kazahskogo naroda [History of the Kazakh people] [text]/.M. Tynyshbayev. - Almaty: Kazakh University. 1993.
7. Asfandiyarov, S. D. Istoriya Kazahstana (s drevnejshih vremen) [History of Kazakhstan] [text] / S. D. Asfandiyarov – Almaty. Kazakh University. 1993.
8. Diplomat Nәzir Tөреқұlov. SHyғarmalar [Diplomat Nazir Torekulov. Works] [text] / compiled by members of the creative group "Nazir Foundation" Y. Ismailuly. - Almaty. Kazakhstan, 1997.
9. Myrzakhmetov M. Қазақ ziyalysy Nәzir Tөреқұlov. SHyғarmalarynyң көр tomдық zhinaғы [Kazakh intellectual Nazir Torekulov. A multi-volume collection of works] [text] / M. Myrzakhmetov. - Almaty: El shezhire. - 2007.
10. Kulymbetov, E. Halkymyzdyң asyl perzenti. SHyғarmalarynyң көр tomдық zhinaғы [The noble son of our people. A multi-volume collection of works] [text] / E. Kulymbetov. - Almaty: El shezhire. - 2007.
11. Aitakhanov, K. Asyldyң қалған synуғы. SHyғarmalarynyң көр tomдық zhinaғы [The remaining fragment of Asyl. A multi-volume collection of works] [text] / K. Aitakhanov. - Almaty: El shezhire 2007.
12. Tokayev, K. Nәzir Tөреқұlov һәм otandyқ diplomatiya. SHyғarmalarynyң көр tomдық zhinaғы [Nazir Torekulov and domestic diplomacy. A multi-volume collection of his works] [text] / K. Tokayev. - Almaty: El shezhire 2007.
13. Rustemov, N. Nәzir Tөреқұlov: arabiya zhylnamasynың bir қуғы. SHyғarmalarynyң көр tomдық zhinaғы [Nazir Torekulov: one of the facets of the annals of Arabia. A multi-volume collection of works] [text] / N. Rustemov. - Almaty: El shezhire 2007..
14. Berdiyev, K. T. Nәzir Tөреғұlylynың ata қонысы. SHyғarmalarynyң көр tomдық zhinaғы [The ancestral home of Nazir Toregulovich. A multi-volume collection of works] [text] / K. T. Berdiyev. - Almaty: El shezhire. 2007.
15. Nәzir Tөреқұlov shyғarmalary [Works of Nazir Torekulov] [text]. - Almaty, Kazakhstan, 1997.



16. Almashuly, Zh. Nəzir Təreқұlyly [Nazir Torekulovich] [Text] / Zh.Almashuly. - Almaty: Zheti zhargy. 1996 .

**Мақалаға сілтеме:** *Шолпанқұлова, Қ. Мемлекет және қоғам қайраткер – Нəзір Тəреқұлов [Мəтін] / Қ.Шолпанқұлова // Dulary University Хабаршысы. – 2024. - №1. – Б.178-186. <https://doi.org/10.55956/LZMN6345>*